

ŠIME STARČEVIĆ – JEZIKOSOLOVAC I DOMOLJUB „...mudra glava, i jedna zvizda naša”

Vesna GRAHOVAC-PRAŽIĆ

Gospić (umirovljena prof. Sveučilišta u Zadru)

vesnagp55@gmail.com

UDK: 811.163.42.09“18“ Starčević, Š.

prethodno priopćenje

Sažetak

U radu se promatra život i djelo Šime Starčevića (1784. – 1859.), svećenika, jezikoslovca, homiletičara, vjersko-didaktičkoga pisca i polemičara u prvoj polovici 19. stoljeća, poznatoga ne samo u Hrvatskoj već i u Europi, iako je djelovao izvan središta jezikoslovnih i kulturnih događaja svoga doba. Za Starčevića je ljubav prema domovini neodjeljiva od ljubavi prema hrvatskom jeziku i katoličkoj vjeri. Starčevićovo promišljanje o hrvatskom jeziku i domoljublju iznosi se temeljem analize objavljenih jezikoslovnih i vjerskih djela te analizom rukopisa koji se nalaze u arhivu Družbe Isusove u Zagrebu. On opisuje hrvatski jezik njime samim, kritički komentirajući posuđivanje i preuzimanje iz drugih jezika. Svjedoče o tome tri gramatike: tiskana gramatika hrvatskoga jezika, jedna objavljena u nastavcima u Glasniku dalmatinskom te jedna rukopisna gramatika. Hrvatski jezik opisao je i u tiskanoj hrvatsko-francuskoj gramatici i rukopisnoj hrvatsko-latinskoj i hrvatsko-njemačkoj gramatici. Starčević kroz katehetsko djelovanje iskazuje vjeru u odgoj i obrazovanje koje uključuje i domovinski odgoj.

KLJUČNE RIJEČI: Šime Starčević, hrvatski, jezik, gramatika, domovina, učenje

Uvod

U godini 2023. obilježavamo dvjestogodišnjicu rođenja Ante Starčevića – Oca Domovine. Na život Ante Starčevića kao i na njegov svjetonazor utjecao

je njegov skrbnik, stric, odgajatelj i učitelj Šime Starčević¹. Rođenjem Ličanin, proveo je najveći dio života kao svećenik u Karlobagu, malom mjestu podno Velebita. Sredinom 19. stoljeća Šime Starčević je, premda s malom izdavačkom djelatnošću, poznato ime u publicističkim, jezikoslovnim te crkvenim krugovima. O tome svjedoče i zapisi u tadašnjim publikacijama. Primjerice, nakon Starčevićeva kritičkoga tekst o ilirskoj grafiji u *Zori dalmatinskoj* pod naslovom *Književnost* urednik Ante Kuzmanić piše da će razmatrati Starčevićev prigovor „jerbo je zaista Starčević mudra glava, i jedna zvizda naša!“ (1846: 346). Na prvoj stranici *Zore dalmatinske* od 25. siječnja 1847. Franjo Turić Ličanin u tekstu naslova *Slavno uredništvo* imenuje Starčevića kao velikog domoljuba „...koji sve sile svoje podupire, da našu domovinu na stepen dični podigne“ (1847: 26).

Pisao je vjersko-katehetska i jezikoslovna djela te bio izvrstan polemičar. Snažno se uključio u jezikoslovne polemike vezane za pitanja štokavskoga idioma hrvatskoga jezika i oštro se suprotstavio pogledima hrvatskih preporoditelja. Naime, Starčević je zastupao ideju da štokavska ikavica treba biti temelj standardnoga jezika. Pisao je isključivo štokavskom ikavicom i grafijom bez dijakritičkih znakova, što je razlog da je nakon 30-ih godina 19. stoljeća puno manje objavljivao² jer nije prihvaćao ilirsku grafiju. Njegova obimna rukopisna ostavština³ pronađena je 2008. godine, a sadrži rukopise katehetskih udžbenika, udžbenika namijenjenih opismenjavanju i učenju jezika (hrvatskoga, latinskoga, njemačkoga) te opće kulture, a sadrži i jedan udžbenik osnovne matematike. Pravu afirmaciju u hrvatskoj znanosti⁴, povijesti i kulturi Starčević dobiva nakon uspostave samostalne države Hrvatske. Starčević je istinski

¹ Šime Starčević (1784. – 1859.) polubrat je Antina oca Jakova, brinuo se o odgoju i obrazovanju sinovca Ante Starčevića od njegove 13. godine. Rodio se u Žitniku kraj Gospića, a školovao u Senju, Zagrebu, Varaždinu i Grazu. Kratko je vrijeme službovao kao svećenik u Senju, Gospiću, Ličkom Novom i Udbini, a 1814. postao je župnik u Karlobagu, gdje je i ostao više od četrdeset godina, sve do smrti. Poznavao je njemački, talijanski, francuski i latinski jezik, a služio se većinom slavenskih jezika. Više u: Stolac – Grahovac-Pražić, 2015.

² Objavio je uz spomenute gramatike i vjersko poučna djela: *Katolicsansko pitanje pastirir duhovnim, i roditeljim kerstjanskim vruče priporuceno*, Rijeka, 1849.; *Homelie iliti tumačenje s. Evangjelja za sve nedilje od Došastja gospodinova do posljednje nedilje po Duhovih*, Zadar, 1850.; *Svagdanja pobožnost i prava izpovid kerstjanska*, Zagreb, 1854.; *Razmishljanje sedam xalostih Blaxene Divice Marie koje se csini na gori Kalvarii u Karlobagu*, Rijeka, 1855.

³ Pater Valentin Miklobušec, arhivar Družbe Isusove u Zagrebu, pronašao je 2008. godine rukopise Šime Starčevića u zaostavštini popa Davorina (Martina) Krmpotića. Riječ je o više od tisuću listova, cjelovitih rukopisa i fragmenata većih cjelina od kojih su neki s potpisom Šime Starčevića. U arhivu su materijali razvrstani u dvije skupine s oznakama A – jezikoslovni tekstovi i B – vjerski tekstovi.

⁴ Primjerice zbornik radova sa znanstvenoga skupa *Šime Starčević i hrvatska kultura u XIX. stoljeću* (2014).

domoljub i za njega je jezik primarna identitetska odrednica. To je pokazao jezikoslovnim radom, ali i životom. Znamo da je inzistirao da se vjeronauk u školama izvodi na hrvatskom jeziku i o tome piše senjskom biskupu prilažući molitve na hrvatskom jeziku. Misli da predstavnici tuđinske vlasti trebaju naučiti hrvatski jezik.

1. Šime Starčević i hrvatski jezik

Starčević je kao mladić objavio dvije gramatike, obje značajne za hrvatsko jezikoslovlje te potom jednu gramatiku u nastavcima u časopisu. Riječ je o ovim gramatikama:

Nova ricsoslovica iliricska vojnicsoj mladosti Krajicsnoj poklonjena,
Trst, 1812.

Nova ricsoslovica iliricsko-francezka, Trst, 1812.

Ričoslovje (Glasnik dalmatinski, Zadar, br. 34/1849. – br. 57/1850.)

Metajezik *Nove ricsoslovice iliricse* je hrvatski jezik te je to prva tiskana gramatika u povijesti hrvatske gramatikografija koja nije dvojezična, odnosno u kojoj se hrvatski jezik ne opisuje nekim drugim jezikom. Starčevićeva hrvatsko-francuska gramatika, iako nije izvorno jezikoslovno djelo nego prerada Mozinove gramatike, značajna je po tome što hrvatski jezik smješta u kontekst učenja europskih jezika. U rukopisnoj ostavštini nalaze se tri gramatike, gramatika hrvatskog jezika, hrvatsko-latinska gramatika i hrvatsko-njemačka gramatika.

U jezikoslovnim promišljanima i brizi o očuvanju jezika Starčević promišlja o tuđicama, nazivlju, leksiku i jezičnom posuđivanju o čemu će biti govora u ovom tekstu, a temeljem navedenih tiskanih i rukopisnih gramatika.

Starčevićeva jezična koncepcija vrlo je jasna, a najbolje je predstavljaju izbor osnovice književnoga jezika i izbor slovoписа. Smatra da treba stvoriti standardni jezik na temelju štokavske ikavice, a pri tome ne misli samo na ličku ikavicu. Njegovi pogledi imaju uporišta u povijesnoj rasprostranjenosti štokavske ikavice na području Hrvatske, književnim i jezikoslovnim djelima na štokavskoj ikavici. Prijedlog slovoписа je jednostavan i misli da bi ga lako usvajali pripadnici svih triju dijalekata hrvatskoga jezika. Zalaže se, naime, za grafiju bez

dijakritičkih znakova. Kako nije pristajao na ilirsku grafiju, trpio je prigovore pa u *Zori dalmatinskoj* objašnjava:

„Da sam ja jedan duboki korak u ovom poznanju učinio, to bez updasti u smionost, i bezstidnost od hvastanja nemogu reći, ali, ako rečem, da ni malo kripost, jakost, i vlastitosti ovoga jezika ne poznajem, upadstiću u teški grih od laži: Zašto u njemu jurve 36 godinah s' perom radim.“ (*Zora dalmatinska* 1846: 346)

Ali procesi standardizacije išli su u drugom smjeru, kao i slovopisne reforme. Naravno, to su samo najvidljiviji dijelovi Starčevićeve književnojezične koncepcije.

Zanimljive su i danas Starčevićeve misli o hrvatskom jeziku⁵ i jezičnom posuđivanju. Ljubav i brigu za hrvatski jezik iskazao je pisanjem gramatika kao i brigom o potrebi učenja hrvatskoga jezika. O tome svjedoče i ovi zapisi:

„ne bili i mi na izgled ostalih Narodah kojom sriechom kuchu vlastitu uzidjali to jest Jezik slavni ocsistili, zakonim utemljili, naucim od nas pisanim uresili i nakitili, da ga se ostali vechom xeljom, nego mi njihove silom ucstiti uzartase.“ (*Nova ricsoslovica iliricska*, 1812b: 3)

„Govor, koga smo od naših roditelja naučili, zove se: Jezik narodni, jezik materinski“ (Ričoslovje, *Glasnik dalmatinski* br. 34 od 27. rujna 1849.)

„...dali koliko moguche, tarcih se i nashki odgovarati“ (*Nova ricsoslovica iliricsko-francezka*, 1812a: 2)

„Pisac, koji poznaje dobro svoj jezik, koji dobro razmishlja svoj pridstojak, koj s'razlogom posluje, koj se s'prijateljim svituje, skoro je uistinjen od dobroga izhodka“. (*Nova ricsoslovica iliricsko-francezka*, 1812a: 129)

„Od ovuda dohodi, da nasha dica u materinskom jeziku sime od dobrih zamishljajah ne mogu primiti, jere za njihovu korist Knjigah nitko ne pishe; i ako shtogod pod nauka primiti imaju, ovo treba, da kroz njima nepoznati jezik talianski, nimacshi, ali latinski primaju.“

⁵ U njegovim tekstovima nalazimo ilirsko ime jezika, ali je razvidno da on pod tim misli na hrvatski jezik, a taj naziv će u kasnijim radovima zamijeniti nazivom hrvatski jezik.

(*Priporuka Csiste Bekavica Iliricske*, 1832, rkp.)

„...pomankanju od nacinah brez kojih se niti moxe potribiti nauk u mehkana sarca malene dicsice usaditi.“ (*Priporuka Csiste Bekavica Iliricske*, 1832, rkp.)⁶

Razvidno je da je Starčević svjestan da jezik treba opisati i normirati u knjigama, ali i da je isto tako potrebno i važno imati dobre udžbenike iz kojih će se učiti jezik i njegovati ljubav prema materinskom jeziku. On je svjedočio da se stoljećima hrvatski jezik govorio pa i učio u okruženju različitih stranih i službenih jezika.

„Starčević je bio veliki jezični čistunac jer je izbjegavao posuđenice nastojeći upotrebljavati isključivo domaće riječi“ (Tafra 2002:169). To će gotovo usputno spomenuti i u *Novoj ricsoslovici iliricskoj* govoreći o rodu u primjeru o imenima mjeseci u godini⁷, ali će to jasno izreći u *Ričoslovju* iz 1849./1850. gdje piše da je naš jezik „bogat ričima i sričan u stvaranju ričih“ te „Zato dokle god imamo naših vlastitih ričih, nesmimo se služiti s'tugjim.“ (Starčević 2009: 121). Objašnjava da nema potrebe stvarati riječi po pravilima drugih jezika, ne slaže se ni s uzimanjem riječi iz dijalekata. Vidljiv je taj stav u jezikoslovnom nazivlju, posebice gramatičkom. Svoje gramatike imenuje *ričoslovica* ili *ričoslovje*, gdje vidimo da polazi od hrvatske osnove. Dosljedan je u uporabi hrvatskoga gramatičkog nazivlje koje baštini ili sam stvara. Vrijeme je to kad se usustavljuje jezikoslovno nazivlje. Hrvatske gramatike nastaju po uzoru na latinske gramatike pa očekivano latinsko nazivlje znatno utječe na hrvatsko nazivlje. Tako se hrvatski jezik kao metajezik prije javio u latinskim gramatikama negoli u hrvatskim. (Demo 2018)

Iako Starčević ne imenuje padeže, uistinu se trudi stvoriti jezikoslovno nazivlje polazeći od hrvatskoga jezika. Pokazat će to primjer imenovanja vrsta riječi u tiskanim i rukopisnim gramatikama:

⁶ Rukopisi Šime Starčevića uglavnom nemaju paginaciju pa se stoga stranice i ne navode.

⁷ „Sva imena misecaah: Siesanj, Veljacsa, Oxujak, Travanj, Svibanj, Lipanj, Sarpanj, Kolovoz, Rujan, Listopad, Studeni, Prosinac; a ne Januar, Februar i ost. Kako se uzimlje, ne valja se u zajam pushtat, doklen potriba ne stegne“ (Starčević, 1812b: 35).

TABLICA 1. Tablica imenovanja vrsta riječi u Starčevićevim tiskanim i rukopisnim gramatikama

Vrste riječ u hrvatskom jeziku	Nova ricsoslovica iliriska	Nova ricsoslovica ilirisko-francezka	Ričoslovje	Rukopis A6 Hrvatsko latinska gramatika	Rukopis A7 Hrvatska gramatika	Rukopis A8 Rječnik i hrvatsko-njemačka gramatika
	<i>1812.</i>	<i>1812.</i>	<i>1849./1850.</i>	<i>nedatirano</i>	<i>nedatirano</i>	<i>nedatirano</i>
imenice	ime samostavno	(spol ⁸) ime, dionorics	ime	ime	ime	ime samostavno
zamjenice	zaimе	zaimе	zaimе	zaimе	zaimе	zaimе
pridjevi	ime pridavno	ime pridavno	ime prilagateljno	ime pridavno	ime pridavno	ime pridavno
brojevi	brojiricsi	brojoricsi	brojoriči	brojoricsi	brojoricsi	brojoricsi
glagoli	vrimenorics	vrimenorics	vrimenorič	vrimenorich	vrimenorich	vrimenorics
prilozi	priricsak	priricsak	priričak	priricsak	priricsak	priricsak
prijedlozi	pridstavak	pridstavak	pridstavak	pridstavak	pridstavak	pridstavak
veznici	veznik	veznik	spojnik	spojnik	spojnik	/
uzvici	medjumetak	medjumetak	medjumetak	medjumetak	medjumetak	/
čestice	/	/	/	/	/	/

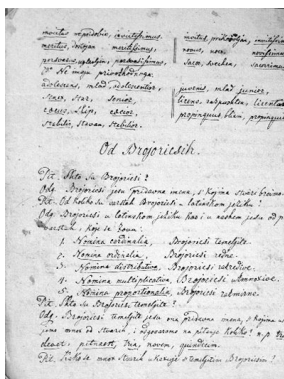
Razlikuje osam vrsta riječi i koristi hrvatske nazive u svim trima tiskanim gramatikama te u rukopisnim gramatikama hrvatskoga, latinskoga i njemačkoga jezika. „Valja posebno naglasiti i to da je Starčević imenovao vrste riječi hrvatskim nazivima te da uz njih nije stavljao ekvivalentne latinske nazive.“ (Brlobaš 2002: 9). Ovaj pregled pokazuje dosljednost u hrvatskom imenovanju vrsta riječi, a sklonost hrvatskom gramatičkom nazivlju vidimo i u ovim primjerima:

TABLICA 2. Tablica gramatičkog nazivlja

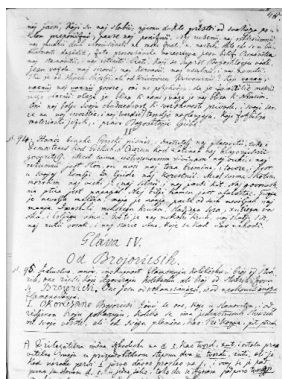
deklinacija	prigibanje, sklanjanje, stupajah, prispodabljanje
naglasak	nadslova, glasomirje, glasilo
sintaksa	od slidenja iliti reda besidah, od vladanja ričih, krasnoslovje
padež	padanje, sklon

⁸ Među vrstama riječi pojavljuje se *spol* (član) zbog toga što je to opis ustrojstva francuskoga jezika.

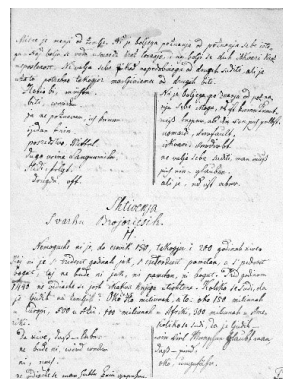
Kolebanja u nazivlju vrsta riječi su rijetka, pojavljuju se kod pridjeva kao i veznika, primjerice *veznik ili spojnik*, ali uvijek je to stvoren naziv u okri-
lju hrvatskog jezika. Na stranicama iz triju rukopisnih gramatika pokazuje se
Starčevićev rukopis i imenovanje vrste riječ: brojevi –*brojorici*:

Stranica iz rukopisa A6

Stranica iz rukopisa A7

Stranica iz rukopisa A8

Rukopisne gramatike potvrđuju Starčevićeva promišljanja o hrvatskom jezi-
koslovnom nazivlju, njegovu dosljednost u stvaranju, pronalazanju nazivlja te
ne možemo reći da nije bio i kreativan.

2. Starčevićev leksik

Starčević je pisac vjerske literature, a rukopisna ostavština otkriva i udžbe-
ničku građu. Udžbenici nisu autorski već prilagođeni, jezično i tematski, kako
sam autor piše u već spomenutom članku u *Zori dalmatinskoj* „...onako, kako
su sve ove knjige ne davno u Austrijskim Normalnim Školama pripisane sta-
le“ (1846: 346). Ako već ne može utjecati na učenje hrvatskoga jezika u škola-
ma, Starčević barem unosi duh hrvatskoga jezika u udžbenike, a uglavnom je
riječ o jezičnim preradama i prilagodabama. Tako u gramatikama (tiskanim i
rukopisnim), kao i u udžbeničkoj rukopisnoj ostavštini, vidimo njegovu sklo-
nost izvedenicama, složenicama i prevedenicama.⁹

⁹ Vidimo to i u malobrojnim tiskanim vjersko-poučnim djelima, posebice u *Homilijama* (1850), primjerice *neznabožac* (pogan, nevjernik), *zemljotežnik* (sijač), *bogopsovnj* (bezbožnj)...

U gramatikama 18. i 19. stoljeća nisu neuobičajeni sadržaji koje danas ne pripadaju gramatikama kao što su poslovice, obrasci komunikacije, obrasci razgovora, rječnici. Takve sadržaje nalazimo i kod Starčevića. U francusko-hrvatskoj gramatici nalazimo razgovore, poslanice i tematske rječnike. Prevođeci s francuskoga jezika Starčević pronalazi ili tvori hrvatske riječi. Evo nekoliko primjera iz grozda *Od csastih*:

„Un page (dvorošaslich); le chancelier (pismohranac); l' intendant (priziritelj), un president (prisidatelj); un maitre des require (prošnjoprimalac); l'auditeur (uslshitelj), Un substitut (namistnik) un notar (bilixioc)“ (Starčević 1812a: 290).

Starčević nastoji pronaći ili tvoriti hrvatsku riječ i pri tome je otvoren uporabi sufiksa za vršitelja radnje *-telj* i *-lac*. Ne misli da jedan isključuje drugoga, već oba pokazuju mogućnosti hrvatskoga jezika. Zanimljiva je uporaba i trećeg sufiksa *-oc* u riječi *bilixioc* koji bi se danas promatrao kao nestandardni oblik, ali u njegovo vrijeme traženja standardnih oblika Starčević dopušta i ovaj lik, alternativan liku *-lac*. Ipak će ponegdje Starčević odstupiti od tog načela pa nalazimo primjere u kojima dopušta turcizme *Du cidre (turshia)*, *La table (tarpeza)*, *la nappe (tarpeznik)* kao i dijalektizme *De la gelee (xaladia)*, ali je rijetko dopuštao dvojnost kao u primjeru *une fourchette; vilice (pinjur)*. U ovom je primjeru dijalektizam u zagradi te možemo tumačiti da želi biti jasan jer sam predmet nije u općoj uporabi i dostupan svima. Razvidna je Starčevićeva dosljednost u izbjegavanju preuzimanja iz drugih jezika, nastojanje u stvaranju zamjena, od kojih su neke bile uspješne, ali neke i nisu. Najbolji primjer te dosljednosti su i rukopisi koji su prethodili tiskanim tekstovima.

Rukopisi su dobar izvor za analizu autorovih jezikoslovnih stavova jer, za razliku od tiskanih djela, mogu pokazati faze u nastajanju gotova teksta. Kako su i ti rukopisi bile preradbe već postojećih udžbenika, tako pratimo cijeli niz popravljanja i ispravljanja teksta predložka, ali i Starčevićovo traganje za pravom riječi koja će biti u skladu s hrvatskim jezikom. Ispravljanja su rjeđa u tekstu, a najviše ih ima u podrubnim bilješkama. Donosimo primjer iz rukopisa *Bekavica Iliriska Pucska Ucsilishta Horvatzke Kraine i Primorja*¹⁰

¹⁰ Rukopis se čuva pod oznakom A2, ima 45 stranica, na naslovnici je naslov *Bekavica Iliriska Pucska Ucsilishta Horvatzke Kraine i Primorja*, datacija je 25. prosinca 1832., a autentičnost rukopisa potvrđuje potpis Šime Starčevića (*Simone Starceovich*).

skale misto batmaci
sprema misto ormar
oneredishte misto smardishte
odar misto krevet
csasokazi misto ure, sati
stol misto tarpeza
Boja- mast kolor, farba (mastitelj)
lale misto tulipani
lutka misto pupa
litra misto funt
dvadesetica misto cvancika
mirila misto vaga
litra misto funt
koshulja misto stomanja, rubacsa
kecelja misto fortuk, zaslan
markva misto merlin
bojadisalac misto farbar

Rijetko objašnjava ispravke, ponegdje to čini na semantičkoj razini. Primjerice kod ispravka *vodeničar misto mlinar / vodenica misto mlinica* objašnjava *Mlinar mline gradi, a vodenicsar xito melje*. Leksemi mlinar i vodeničar pokrivaju mu različita značenja, ali u oba primjera vršitelja radnje tvori na -ar, što je danas frekvetan sufiks u tvorbi.

Vidimo da će ponegdje dati prednost riječi iz turskoga jezika, ali gotovo nigdje riječi iz njemačkoga jezika. I ovdje nalazimo primjer gdje daje prednost slavenskoj osnovi *csasokazi*, a odbacuje europeizam *ure* i turcizam *sati* koje nalazimo u tekstovima njegova vremena. Zanimljivo je da će u primjeru *un teinturier (mastitelj)* dati prednost slavenskom korijenu, a ne turcizmu *boja*, danas standardnoj riječi, kao što ne koristi ni riječi *farba, kolor* koje su u uporabi u 19. stoljeću.

Starčeviću sklonost hrvatskom nazivlju nalazimo u rukopisu naslova *Be-kavica Iliriska* za pučke škole u dijelu *Od Razdiljenja Vladanjah* u kojem imenuje nastavna područja:

„*Liposlovka, Zvizdoznanstvo, Kopnomirje, Dogodovshtina* iliti *Zgodopisanje, Mudroslovstvo, Bogoslovstvo, Zakononauk, aliti Pravdoznanstvo i Likarstvo*“ (Starčević 1832 rkp)

U rukopisnoj baštini pod oznakom B prevladava vjersko-poučna tematika. Rukopisi su to namijenjeni duhovnom odgoju odraslih i mladih te nekoliko rukopisa udžbenika za potrebe školske prakse koji sadrže pouke o čitanju i odgojno-obrazovne tekstove. U njima također pratimo Starčevićovu sklonost izbjegavanju preuzimanja iz drugih jezika. U rukopisu oznake B6 naslova *Knjiga Shtivenja od Pravotvornosti i od Ljubavi Domovine na Upotrebljenje Pucskih Ucsilishtah*¹¹ govoreći o gradskom društvu u trećoj glavi u dijelu s naslovom *Od znanosti razvrstava znanosti u četiri područja Bogoslovstvo, Likarstvo, Pravdostovlje, i Plemenite znanosti*. Gramatiku će smjestiti u plemenite znanosti „...plemenitih nauka kakono ti jesu Ricoslovstvo...” (Starčević 1844 rkp). U jednom dijelu piše o umjetnostima te spominje:

„zgodopisanje, razbrojstvo, glasomirje, skladnoglasje, zemljomirje, zvezdoznanstvo, slikopisanje, midodubje, slikodiljanje, hitrogradje, skladnoglasje, rukotvorstvo“ (Starčević 1844 rkp)

Primjerice, ovako piše o glazbi: „Skladnoglasje ugagja csuvenju s' lipo izmirenim glasim koji se na velemnogostruke nacsine izvode.“ (Starčević 1844 rkp). Podjela umjetnosti danas svakako podliježe kritičkom propitivanju, ali opet pokazuje Starčevićovu sklonost stvaranju hrvatskog nazivlja. Zna biti slikovit i zanimljiv. Šimo Demo govoreći o hrvatsko-latinskoj gramatici uočava da u Starčevićovoj gramatici „ima mnogo leksičkih kurioziteta, izraza koji se više ne upotrebljavaju, a dobar su podsjetnik na rječničko blago kakvim je naš jezik prije kojega stoljeća raspolagao.“ (Demo 2002: 311).

3. Starčevićovo domoljublje

Skrb za materinski jezik, kako ga zna nazivati u svojim tekstovima, za normiranje, ali i za učenje i poučavanje hrvatskoga jezika pokazatelj je njegovih domoljubnih stavova. Za Starčevića je ljubav prema domovini neodvojiva od ljubavi prema jeziku i vjeri. Hrvatski jezik, katolička vjera i domovina čine identitetsko trojstvo. U spomenutom rukopisnom udžbeniku *Knjiga Shtivenja*

¹¹ Tekst ima potpis Šime Starčevića i dataciju, 1844. godina.

*od Pravotvornosti i od Ljubavi Domovine na Upotrebljenje Pucskih Ucsilishtah*¹² peti dio nosi naslov *Od ljubavi domovine* i podijeljen je u ove cjeline:

„Uvod, Shto se ima razumiti po imenu Domovine i ljubav Domovine, Otkuda obcheno ljubav Domovine postaje, Osobiti temelji Za ljubav Domovine u slobodnim i samovladnim Vladanjim, Kroza shto su Domorodci obcheno ljubav Domovine duxni iskaxivati, Po csemu razlichiti redovi skupudah od vladanja, a osobito parvi i drugi red, to jest priprosta cseljad, i gradsko stanje ljubav Domovine izloxivati ima, Po csemu Plemstvo i vojnickskostanje ljubav Domovine ima prikaxivati.“ (Starčević 1844 rkp)

Naslovi upućuju na promišljanje o pojmu domovine, ljubavi prema domovini te dužnostima domoljuba s obzirom na društvenu pripadnost. Piše o domoljublju u pravednom i slobodnom društvu, o dužnosti domoljuba, građana, vlastele i vojnika.

Objašnjava da većinom domovinom zovu mjesto ili državu gdje je tko rođen. Starčević nastavlja „Da ovo barem potpuno istinito ni je dokaxuje jurve znana poslovice koja govori: Ono ni je Domovina, gdi se csovik rodi, nego di se hrani.“ (Starčević 1844 rkp). U tekstu se objašnjava što je domovina *Shto se ima razumiti po imenu Domovine i ljubavi Domovine*:

„Domovina u vlastitom razumku jest ono veche drushtvo, od koga je csovik skupudo. Ono vladanje, komu je csovik podloxan ili cicha svoga porodjenja, ali jer se je onde spustio, i nastanio.“ (Starčević 1844 rkp)

Razvidno je da on naziv domovina ne određuje samo geografski, ne isključivo uz mjesto rođenja, već prepoznaje da je vezan uz osjećaj pripadnosti. Također, prepoznaje *mala društva* koja se ne mogu poistovjetiti s domovinom. Pokazuje razlikovanje zavičajne pripadnosti koju dopušta i lijepo upozorava da zavičaj nije isto što i domovina, odnosno da je uži naziv. Piše da je dužnost domoljuba da ne govori ružno o domovini te:

¹² Više o ovom rukopisu u: Stolac–Grahovac–Pražić 2015.

„Tko Domovinu ljubi, mora od Domovine dobro misliti: on mora na njoj ili shtogod dobra ugledati ali barem misliti da ugleda.“ (Starčević 1844 rkp)

„Prava ljubav Domovine mora se na bolja gibateljstva, nego su samoljublje, ali sebičnost, uznositi. Kripost mora biti temelj ganutja; kripost sama moxe pravu, i dugodnevnu ljubav Domovine useliti i nje same izvrshivanje pravo upravljati.“ (Starčević 1844 rkp)

Očekivano, za njega je domoljublje religiozna komponenta temeljena na kršćanskim načelima i tradiciji. On promatra domoljublje kroz društvene staleže te njihovu odanost kršćanskim idealima i načelima društva.

4. Zaključak

U tiskanim i rukopisnim gramatikama Šime Starčević je pokazao ustrojstvo hrvatskoga jezika, ali i sposobnost hrvatskoga jezika da sam sebe može opisati bez preuzimanja i oponašanja drugih jezika. Kako je u životu bio dosljedan svojim pogledima, tako je to bio i u jezikoslovnom radu. Kako kaže, njemu je na prvom mjestu *narav našeg jezika* te on nastoji pokazati da nema potrebe preuzimati iz drugih jezika pa ni iz hrvatskih govora i nametati *za obćene riči Ilirske*. Svjestan je da postoji unutarjezična sinonimija (*bogat ričima*) i ona je dobar izvor leksema. Nalazimo stoga kod njega velik broj složenica u odnosu na rječotvorna obilježja hrvatskoga jezika. Zanimljivo je spomenuti da pod tuđim ne vidi samo izdvojene lekseme, nego i nizove riječi oblikovane prema tuđem modelu (*Kada cila rečenja, iliti izreke po običaju inorodnoga jezika sastavljamo*). Uočava i kolebanja te dopušta pokoji turcizam, možda zato što je zaživio u razgovornom jeziku. S druge strane uvijek savjetuje da germanizam treba zamijeniti hrvatskom riječi. Tu se vidi da je bio uvijek stroži prema preuzimanju iz okruženja službenoga stranog jezika. Razvidan je Starčevićev trud da stvara u duhu hrvatskoga jezika, pokazuje pri tome kreativnost i danas ove tvorbe djeluju zanimljivo i prepoznatljivo iako nisu sve zaživjele u hrvatskom jeziku.

Čitav život Starčević je posvetio prosvjećivanju, kroz svećenički rad, kroz jezikoslovni rad i kroz katehetski rad. S puno strasti on zastupa svoje poglede na hrvatski jezik i ostvaruje ih u svojem pisanju. Za njega je hrvatski jezik bitna sastavnica nacionalnoga identiteta i domoljublja. Kroz rukopisnu se baštinu

provlači tema domoljublja. Očekivano je da je tekst Starčević uredio prema tadašnjim udžbenicima. Teško da bi njegova priroda dopustila da piše o nečemu s čim se ne slaže. Tako je očekivano da o domoljublju piše u okviru postojećega društva i s pozicije svećenika. Svakako je značajno tumačenje naziva domovina utemeljeno na osjećaju pripadnosti kao i razlikovanje zavičajne pripadnosti.

Zato se moramo složiti s tvrdnjom Šime Deme „čak i da se još kao dvadesetsedmogodišnjak povukao u miran život provincijskoga župnika i sasvim prestao s publicističkom djelatnošću, i dalje bi bio veliko ime hrvatske filologije.“ (2018: 300).

LITERATURA

- BRLOBAŠ, Željka. 2002. „Vrste riječi u gramatikama Šime Starčevića“ *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 28./1. 7-21.
- DEMO, Šime. 2018. „Rukopisna latinska gramatika Šime Starčevića. Prvo čitanje“ *Zbornik radova u čast profesorici Branki Tafri Od dvojbe do razdvojbe*. Ur. Košutar, Petra; Kovačić, Mislav. Ibis grafika. Zagreb. 299-315.
- Glasnik dalmatinski, br. 34/1849. – br. 57/1850. (*Ričoslovje*)
- Rukopisi Šime Starčevića*, Arhiv Družbe Isusove u Zagrebu, A1-A9, B1-B7.
- STARČEVIĆ, Šime. 1812a. *Nova ricsoslovica ilirisko-francezka*. Gaspar Weis. Trst.
- STARČEVIĆ, Šime. 1812b. *Nova ricsoslovica iliriska*. Gaspar Weis. Trst.
- STARČEVIĆ, Šime. 1850. *Homelie iliti Tumačenje S. Evangjelja za sve Nedilje od Došastja Gospodinova do posljednje Nedilje po Duhovih.*: Bratja Battara. Zadar.
- STARČEVIĆ, Šime. 2002. *Nova ricsoslovica iliriska*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje (*pretisak*). Zagreb.
- STARČEVIĆ, Šime. 2009. *Ričoslovje (pretisak)*. Pergamena. Zagreb.
- STOLAC, Diana.; GRAHOVAC-PRAŽIĆ Vesna. 2015. *Šime Starčević od riči do Ričoslovja*. Državni arhiv u Gospiću. Gospić.
- TAFRA, Branka. 2002. „Jezikoslovac Šime Starčević“ *Nova ricsoslovica iliriska*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 127-173.
- Zora dalmatinska, 1846, br. 44 od 3. studenoga, III. godina
- Zora dalmatinska, 1847, br. 4 od 25. siječnja, IV. godina

ŠIME STARČEVIĆ - A LINGUIST AND PATRIOT
„...a wise head, and one of our stars“

Abstract

This paper examines the life and work of Šime Starčević (1784-1859), a priest, a linguist, a homilist, a religious-didactic writer, and a polemist from the first half of the 19th century. He was renowned not only in Croatia but also in Europe, although he worked outside the centre of the linguistic and cultural events of his time. For Starčević, the love towards his country was indivisible from the love towards the Croatian language and the Catholic religion. Starčević's thoughts on the Croatian language and patriotism are presented based on the analysis of published linguistic and religious texts and on the analysis of manuscripts located in the archive of The Society of Jesus in Zagreb. He described the Croatian language by itself, while critically commenting on the borrowing and adaptation from other languages. Three grammar books can give evidence of that: the printed grammar of the Croatian language, a grammar published in sequels in The Dalmatian Herald, and one handwritten grammar book. The Croatian language was described also in a printed Croatian-French grammar book and a handwritten Croatian-Latin and Croatian-German grammar. Through his catechetical activities, Starčević expressed his faith in upbringing and education which also included homeland education.

KEYWORDS: Šime Starčević, Croatian language, grammar book, homeland, learning